

Operációs rendszerek

ELTE IK.

Dr. Illés Zoltán

zoltan.illes@elte.hu

Bevezetés

- ▶ Visszatekintés (Számítógépes alapismeretek)
- ▶ Számítógépek felépítése I.(HW)
- ▶ Számítógépek felépítése II. (SW)
- ▶ Operációs rendszer fogalma
- ▶ Operációs rendszerek fejlődése, története
 - Múlt, Jelen, Jövő?
- ▶ Operációs rendszerek fogalmai
- ▶ Rendszerhívások
- ▶ Operációs rendszerek struktúrája

Visszatekintés

- ▶ Ahol a számítógépes alapismeretek befejeződött...
- ▶ Script programok
 - Rendszergazda legjobb barátja
 - Shell script
 - PowerShell
- ▶ Kliens-szerver gép
 - HW különbségek
- ▶ Kliens-szerver szolgáltatás
 - Adminisztráció
 - SW különbségek

Számítógépek felépítése (HW)

► Számítógépek felépítése

◦ Hardveres oldal

- Tárolt program, utasítások, adatok azonos módon (binárisan, miért?) a memóriában helyezkednek el.
- Vezérlő egység (CPU), aritmetikai–logikai egység (ALU) az utasítások végrehajtását, alapvető aritmetikai műveleteket felügyelik.
- Szükség van be/kimenetek (I/O) kezelésére, mely a gép és a külvilág kapcsolatát biztosítja.
- Ezen jellemzőket gyakran a Neumann elv elemeiként is ismerjük.

◦ Alapvető elemek: Processzor, Memória, Perifériák, Háttértár

- Összekötő kapocs: Busz (sín, adat, cím, vezérlő)

Processzor utasítások

- ▶ A rendszer gyakorlatilag minden eleme intelligens, de a kulcsszereplő: processzor
- ▶ Regiszterek: speciális memóriák, processzoron belül
 - Regiszter csoportok (általános, állapot jelző, stb)
- ▶ Utasításcsoportok
 - Adatmozgató utasítások (regiszter –memória)
 - Ugró utasítások, abszolút–relatív
 - I/O port kezelés,
 - Megszakítás kezelés stb.

Processzor védelmi szintek

- ▶ Intel 80286 minden utasítás egyenlő
- ▶ Intel 80386 nem az, 4 védelmi szint
 - Ebből 2-t használ, kernel mód (védett,protected mód) és felhasználói mód
- ▶ Tipikusan védett módú utasítások
 - Megszakítás kezelés
 - I/O port kezelés
 - Bizonyos memória kezelés
- ▶ Szofveres megszakítás, csapda (trap) kezelése azonos a hardveres megszakítás kezeléssel
- ▶ Megszakítások maszkolhatóak.
Kivéve az NMI .

Processzor utasítások használata

- ▶ Adatok, utasítások a memóriában, ezeket a CPU végrehajtja
 - Mov al, 'F'
 - Mov ah, 'T'
 - Mov bl, 'C'
 - Stb.
- ▶ Hol van itt az élvezet?
 - Hát ott, ha látom is az eredményt (FTC)...
 - Ha egy perifériát (pl. képernyő) elérek és azon megjelenítem az adatokat

Számítógépek felépítése (SW)

- ▶ **Végrehajtási, felépítési szintek**
 - Logikai áramkörök
 - CPU, mikroprogram, mikroarchitektúra szint
 - Számítógép, hardver elemek gépi kódja
 - **Operációs rendszer**
 - Rendszeralkalmazások
 - Alacsonyszintű, gépi kódú programok, meghajtók
 - Magas szintű nyelvek, programok
 - **Alkalmazások**
 - Felhasználói programok, Pasziánsz stb.

Operációs rendszer fogalma

- ▶ **Operációs rendszer:** Olyan program ami egyszerű felhasználói felületet nyújt, eltakarva a számítógép(rendszer) eszközeit.
- ▶ **Op. Rendszer mint kiterjesztett (virtuális) gép**
 - Nem érdekel hogyan,csak át akarok másolni egy képet.
- ▶ **Op. Rendszer mint erőforrás menedzser**
 - Nyomtatási sor kezelő (időalapú megosztás)
 - Memória (tér, címtér alapú megosztás)
- ▶ **Kernel mód– Felügyelt mód**
- ▶ **Felhasználói mód**
 - Gyakran op.rendszer feladatok is itt helyezkednek el.
- ▶ **Speciális Felügyelt mód–Beágyazott rendszer**

Operációs rendszer feladata

- ▶ Jól használható felhasználói felület biztosítása
 - 0. generációs felület: sajátos kapcsolótábla
 - Korai rendszerek felületei: Speciális terminálok
 - Már ekkor kialakul a mai rendszer szerkezete.
 - 80-as évek eleje: mikrogépek (ZX81 stb), Basic
 - PDP kompatibilis TPA1140, soros terminálok
 - MS DOS karakteres felület
 - Unix_X Window rendszer, Xerox, MacOS
 - Windows 3.1, 95, 98, Mill, 2000, XP, Win7
- ▶ Ezek mennyire jó felhasználói felületek?

Kommunikáció a perifériákkal

- ▶ **Lekérdezéses átvitel (polling)**
 - Folyamatos lekérdezés.
 - Sok helyen alkalmazott technika, gyakran aszinkron szoftver hívásoknál is alkalmazzák.
- ▶ **Megszakítás (Interrupt) használat**
 - Nem kérgezgetjük folyamatosan, hanem a kívánt esemény bekövetkezésekor a megadott programrész kerül végrehajtásra.
 - Aszinkron hívások (programesemények) megfelelő használata
- ▶ **DMA, közvetlen memória elérés**
 - Pl. közvetlen memória címzés: 0xb800:0

Programkönyvtárak

- ▶ Az iménti (gépi kódú, stb.) utasítások szintjei
 - Gépi kód
 - Pl:intel x86, mov ax, 'F', mov eax, 'T', jmp cím
 - **Normál, felhasználói programkönyvtárak (API, Application Programming Interface)**
 - C64 ROM Basic
 - DOS (IBM, MS) , IO.sys, msdos.sys, interrupt tábla
 - Windows 98,...Windows 7, Win32 API
 - **Unix-Linux rendszerkönyvtárak, C nyelv**
 - **Script programozás (BASH, PowerShell)**
 - Ezt láttuk, megismertük az I. félévben

Felhasználói programkönyvtárak

- ▶ Jellemzően réteges szerkezetű
- ▶ Alapvetően két rétegre oszthatjuk:
 - Rendszer szintű hívás
 - Kommunikáció a perifériákkal
 - Felhasználói hívás
 - Széleskörű könyvtár biztosítás
- ▶ Milyen nyelvhez illeszkednek a könyvtárak?
- ▶ Hát a C nyelvhez! És még? A C++-hoz...☺
 - Persze más nyelvhez is, pl, Delphi-hez is van...
- ▶ Kompatibilitás

Mi a POSIX?

- ▶ **POSIX = Portable Operating System Interface for uniX**
- ▶ **Hivatalos neve: IEEE 1003 – ISO 9945**
- ▶ **A POSIX valójában egy minimális rendszerhívás (API) készlet, szabvány**
- ▶ **POSIX 1, 1a, 1b, 1c módosítások léteznek**
- ▶ **Szabvány ANSI C–vel azonos függvénykönyvtár**
- ▶ **Ma gyakorlatilag minden OS POSIX kompatibilis**
- ▶ **A Windows–nak is van POSIX felülete**
 - **Windows Services for Unix**

Fontosabb POSIX API témakörök

- ▶ Fájl, könyvtárműveletek
- ▶ Folyamatok kezelése
- ▶ Szignálok
- ▶ Csövek
- ▶ Standard C függvénykönyvtár
- ▶ Órák, időzítők
- ▶ Szemaforok
- ▶ Szinkron, aszinkron I/O
- ▶ Szálak kezelése
- ▶ Stb.

Függvénycsoport példák

- ▶ Matematikai függvények: pl. sin, cos, tan, atan, atan2, log, exp stb.
- ▶ Állománykezelő függvények: pl. creat, open, fopen, close, read, write, unlink stb.
- ▶ Könyvtárkezelő függvények: pl. opendir, closedir, mkdir, rmdir, readdir stb.
- ▶ Karakterfüzér-kezelő függvények: strcpy, strlen, strcmp, strcat, strchr, strstr stb.
- ▶ Memória-kezelők: malloc, free, memcpy stb.
- ▶ Belső kommunikációs függvények: msgsnd, msgrcv, shmat, semop, signal, kill, pipe stb.

Hogy használjuk a gyakorlatban?

- ▶ **Operációs rendszer: Suse Linux Enterprise server**
 - Oprendszerek.inf.elte.hu
- ▶ **Szövegszerkesztő: vi, mcedit**
 - Vagy helyi grafikus szerkesztés, majd ftp.
- ▶ **Segítség: man**
 - Pl: man exit, man strlen
- ▶ **Fordítás: cc -c elso elso.c**
 - Igyekezzünk a figyelmeztetéseket is orvosolni!

Operációs rendszer API-k

- ▶ Ahány rendszer, annyi függvénykönyvtár
- ▶ Ma is jellemző API-k:
 - Open VMS
 - OS/400
 - System V, BSD , közös rész: POSIX
 - Win32 API
 - Mac OS API
 - Windows Mobile, CE API
 - Palm OS
 - Nokia S40, S60, S80 API
 - Beágyazott API:
 - Java, .NET

Firmware – Middleware

- ▶ A két végletet láttuk: Hardware – Szoftvare
- ▶ Hardware alatt már egyáltalán nem csak a fizikai eszközt értjük.
 - Például: HDD, az operációs rendszer „logikai” kezelést végez, a valódi cilinderek elérése a HDD programjának feladata.
 - Például: BIOS,
- ▶ Firmware: Hardverbe a gyártó által épített szoftver
- ▶ Middleware: Op. Rendszer feletti réteg
 - PL: JVM

Operációs rendszer generációk I.

- ▶ **Történelmi generáció: Charles Babbage (1792–1871)**
 - Tisztán mechanikus, nincs op.rendszer
 - Operátor alkalmazás
 - Később mint programozót alkalmazta Ada Lovelace-t (Lord Byron lánya) (Ada nyelv)
- ▶ **Első generáció, 1940–1955, kapcsolótábla, relé, vákumcső**
 - Neumann János, Institute for Advanced Studies, Princeton
 - Egyedi gépek
 - Gépi kód, egyszerű matematikai számítások
 - Lyukkártyák megjelenése

Operációs rendszer generációk II.

- ▶ **Második generáció 1955–1965, tranzisztoros rendszerek**
 - Megbízhatóvá váltak az elemek
 - Géptermek (mainframe) kialakulása
 - Tervezés, gyártás, programozás, üzemeltetés fázisának elkülönülése
 - Lyukkártyás, szalagos egységek, kötegelt rendszer megjelenése
 - Fortran nyelv
 - Op. Rendszer
 - FMS, Fortran monitor system
 - IBM 7094 hármasa, 1401 beolvasó – 7094 feldolgozó– 1401 megjelenítő

Operációs rendszer generációk III.

- ▶ Harmadik generáció, 1965–1980, integrált áramkörök megjelenése
 - IBM 1401 és 7094 egybeolvadása: System/360 gépcsalád
 - Azonos rendszerek, felépítések, kompatibilitás megjelenése
 - OS/360 megjelenése, ez minden gépre jó, eredmény nagy, bonyolult op. Rendszer.
 - Multiprogramozás, multitask megjelenése
 - Több feladat a memóriában egyidejűleg.
 - Spooling, időosztás megjelenése
 - Nincs közvetlen on-line munka

Operációs rendszer generációk III.

- ▶ Első időosztásos rendszer: M.I.T-en CTSS (CompatibleTime Sharing System)
- ▶ MULTICS, Multiplexed Information and Computing System
 - AT&T Bell labs, General Electric támogatás
 - PL/1 nyelven készült
- ▶ Bell Labs, Ken Thompson, Multics lecsupaszítás, PDP 7->UNIX
- ▶ Két fő irány
 - Berkeley University – Berkeley Software Distribution
 - AT&T Bell Labs, System V Unix

Operációs rendszer generációk IV.

- ▶ 1980-tól napjainkig, személyi számítógépek, MS Windows
- ▶ LSI (large scale integration) áramkörök, CPU fejlődés
- ▶ Z80– CP/M (Control Program for Microcomputers)
 - ZX-81, ZX-Spectrum– Basic
- ▶ Intel x86 család, IBM PC– DOS, MS DOS
 - Parancssoros felület
- ▶ GUI– X Window, Mac OS X, MS Windows
- ▶ Hálózati, osztott rendszerek

MINIX 3

- ▶ Kezdetben a UNIX forráskód az AT&T engedélye alapján felhasználható volt.
- ▶ UNIX – nem nyílt a forráskód, AT&T 7. verziótól
- ▶ MINIX – MINI Unix, nyílt forráskód
 - A.Tanenbaum, Vrije Univ. Amszterdam
 - C nyelven készült,
- ▶ Linus Torvalds, Tanenbaum hallgatója
 - MINIX módosítás, 1994, LINUs Unix->LINUX
 - Nyílt forráskód
 - LAMP–Linux–Apache–Mysql–Php

Rendszerhívások

- ▶ Rendszerhívásoknak nevezzük azokat a szolgáltatásokat, melyek az operációs rendszer és a felhasználói programok közti kapcsolatot biztosítják.
- ▶ Két fő csoportba sorolhatók:
 - Folyamat vagy processz kezelő csoport
 - Fájlkezelő csoport
- ▶ Programozó legjobb barátja: man, ...

Processz kezelés

- ▶ **Processz – egy végrehajtás alatt lévő program**
 - **Saját címtartomány**
 - **Processz táblázat**
 - Cím, regiszter, munkafájl adatok
 - **Processz indítás, megszüntetés**
 - Shell, gyerekfolyamatok
 - **Processz felfüggesztés**
 - memória térkép + táblázat mentés
 - **Processzek kommunikációja**
 - Szignálok

Fájlkezelés

- ▶ Egy főkönyvtár, /
 - Fastruktúra
 - Bejegyzés kétféle: fájl, könyvtár
- ▶ Műveletek: másolás, létrehozás, törlés, megnyitás, olvasás, írás
- ▶ Jogosultságok: rwx, – adott jog hiánya
 - SETUID, SETGID
- ▶ Fájlrendszer hozzácsolása, mount, leválasztása, unmount
- ▶ Specifikus fájlok:
 - Karakter, blokk fájlok, /dev könyvtár
- ▶ Speciális fájl: Adatcső, pipe

Fontosabb folyamatkezelők

<code>pid = fork()</code>	A szülővel azonos gyermekprocesszus létrehozása
<code>pid = waitpid(pid, &status, opts)</code>	Gyermek megszűnésére várakozás
<code>s = wait(&status)</code>	A waitpid elavult változata
<code>s = execve(name, argv, envp)</code>	A processzus memóriatérképének felülírása
<code>exit(status)</code>	A processzus végrehajtásának befejezése és az exit státus beállítása
<code>size = brk(addr)</code>	Az adatszegmens méretének beállítása
<code>pid = getpid()</code>	A hívó processzus pid azonosítójának visszaadása
<code>pid = getpgrp()</code>	A hívó processzus csoportazonosítójának visszaadása
<code>pid = setsid()</code>	Új szekció létrehozása és processzuscsoport gid visszaadása
<code>l = ptrace(req, pid, addr, data)</code>	Tesztelésre használható

Fontosabb szignálkezelők

<code>s = sigaction(sig, &act, &oldact)</code>	Szignálokon végrehajtandó akciót definiál
<code>s = sigreturn(&context)</code>	A szignál eljárásból való kilépés
<code>s = sigprocmask(how, &set, &old)</code>	A szignál maszk vizsgálata vagy módosítása
<code>s = sigpending(set)</code>	A blokkolt szignálhalmaz megkérése
<code>s = sigsuspend(sigmask)</code>	A szignál maszk felülírása és a processzus felfüggesztése
<code>s = kill(pid, sig)</code>	Szignál küldése egy processzusnak
<code>residual = alarm(seconds)</code>	Az ébresztőóra beállítása
<code>s = pause()</code>	A hívó felfüggesztése a következő szignál érkezéséig

Fontosabb fájlkezelők

<code>fd = creat(name, mode)</code>	Új fájl létrehozásának elavult változata
<code>fd = mknod(name, mode, addr)</code>	Reguláris, specifikus vagy könyvtár i-csomópont létrehozása
<code>fd = open(file, how, ...)</code>	Fájl megnyitása olvasásra, írásra vagy mindkettőre
<code>s = close(fd)</code>	Nyitott fájl lezárása
<code>n = read(fd, buffer, nbytes)</code>	Adat olvasása fájl tárolóba
<code>n = write(fd, buffer, nbytes)</code>	Adat írás fájl tárolóból fájlba
<code>pos = lseek(fd, offset, whence)</code>	A fájlmutató mozgatása
<code>s = stat(name, &buf)</code>	Fájl állapotinformációinak megkérése
<code>s = fstat(fd, &buf)</code>	Fájl állapotinformációinak megkérése
<code>fd = dup(fd)</code>	Nyitott fájl leírójának átmásolása
<code>s = pipe(&fd[0])</code>	Adatcső létrehozása
<code>s = ioctl(fd, request, argp)</code>	Fájlokra speciális műveletek végrehajtása
<code>s = access(name, amode)</code>	Fájl elérhetőségének vizsgálata
<code>s = rename(old, new)</code>	Fájl átnevezése
<code>s = fcntl(fd, cmd, ...)</code>	Fájl zárolása és egyéb műveletek

Fontosabb könyvtárkezelők

<code>s = mkdir(name, mode)</code>	Új könyvtár létrehozása
<code>s = rmdir(name)</code>	Üres könyvtár megszüntetése
<code>s = link(name1, name2)</code>	Egy új, a name1-re mutató name2 bejegyzés
<code>s = unlink(name)</code>	Egy könyvtárbejegyzés megszüntetése
<code>s = mount(special, name, flag)</code>	Fájlrendszer felcsatolása
<code>s = umount(special)</code>	Fájlrendszer lecsatolása
<code>s = sync()</code>	A raktározott adatblokkok írása lemezre
<code>s = chdir(dirname)</code>	A munkakönyvtár változtatása
<code>s = chroot(dirname)</code>	A gyökérkönyvtár változtatása

Fontosabb jogosítvány, idő kezelők

<code>s = chmod(name, mode)</code>	A fájl védelmi bitjeinek változtatása
<code>uid = getuid()</code>	A hívó uid azonosítójának megkérése
<code>gid = getgid()</code>	A hívó gid csoportazonosítójának megkérése
<code>s = setuid(uid)</code>	A hívó uid azonosítójának beállítása
<code>s = setgid(gid)</code>	A hívó gid csoportazonosítójának beállítása
<code>s = chown(name, owner, group)</code>	A fájl tulajdonosának és csoportjának változtatása
<code>oldmask = umask(complmode)</code>	A módmaszk változtatása
<code>seconds = time(&seconds)</code>	Az 1970. jan.1-jétől eltelt idő megkérése
<code>s = stime(tp)</code>	Az 1970. jan.1-jétől eltelt idő beállítása
<code>s = utime(file, timep)</code>	A fájlok utolsó hozzáférési idejének beállítása
<code>s = times(buffer)</code>	Az elhasznált felhasználói és rendszeridő megkérése

Operációs rendszer struktúrák

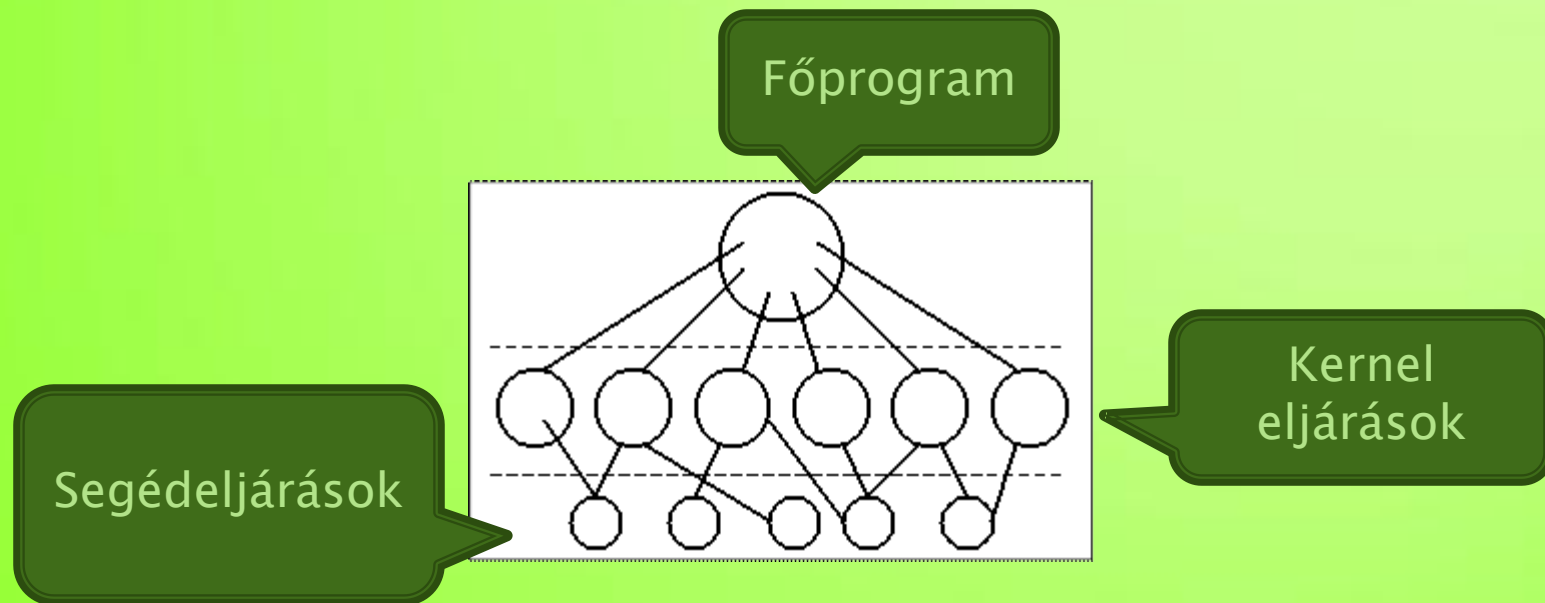
- ▶ Monolitikus rendszerek
- ▶ Rétegelt rendszerek
- ▶ Virtuális gépek
 - Exokernelek
- ▶ Kliens – Szerver modell

Monolitikus rendszerek

- ▶ Általában igaz: nincs különösebb struktúrája, de...
- ▶ Rendszerkönyvtár egyetlen rendszer, így mindenki mindenkit láthat.
 - Információelrejtés nem igazán van.
- ▶ Létezik modul, modulcsoportos tervezés
 - Csak az előre tervezett belépési pontok hívhatók
- ▶ Rendszerhívás során gyakran felügyelt módba (kernel mód) kapcsolja a CPU-t
 - Paraméterek jellemzően regiszterekben
 - Trap, csapdázás

Monolitikus szerkezeti modell

- ▶ Monolitikus rendszer: tipikusan 2 szintű támogatással

Rétegelt szerkezet

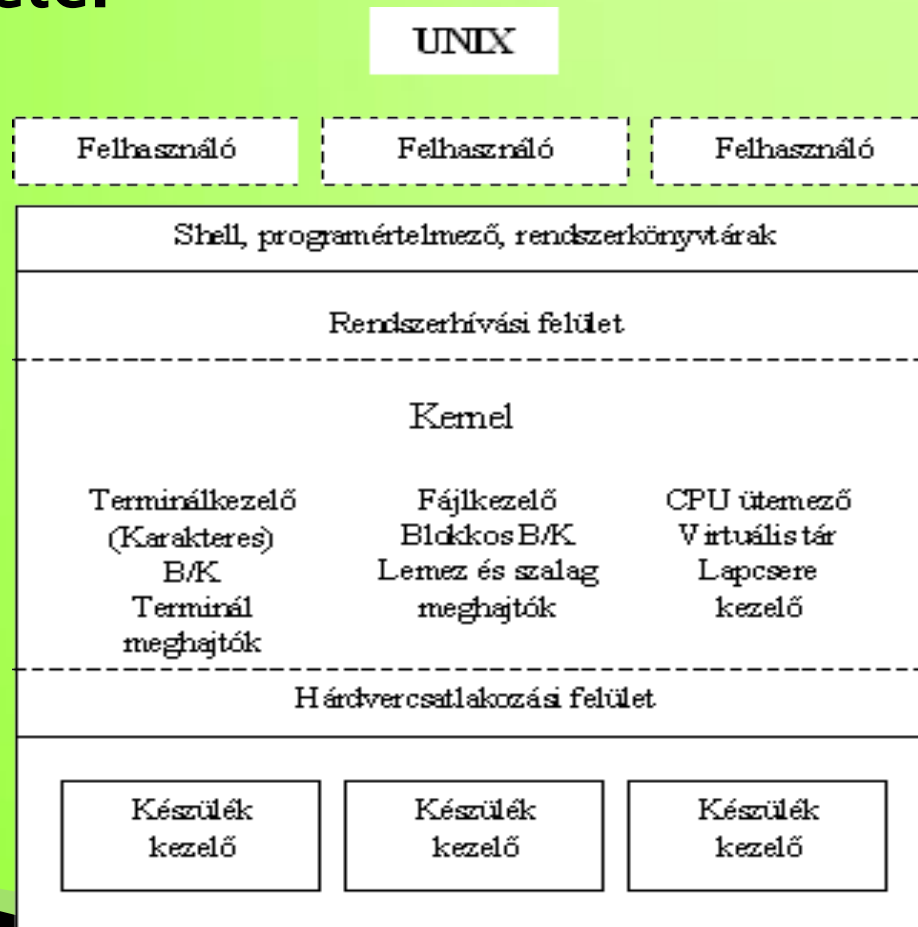
- ▶ E.W. Dijkstra tervezte, neve: THE (1968)

5.	A gépkezelő
4.	Felhasználói programok
3	Bemenet/Kimenet kezelése
2	Gépkezelő-folyamat
1	Memória és dobkezelés
0	Processzorhozzárendelés és multiprogramozás

- ▶ A MULTICS-ban tovább általánosították
 - Gyűrűs rendszer

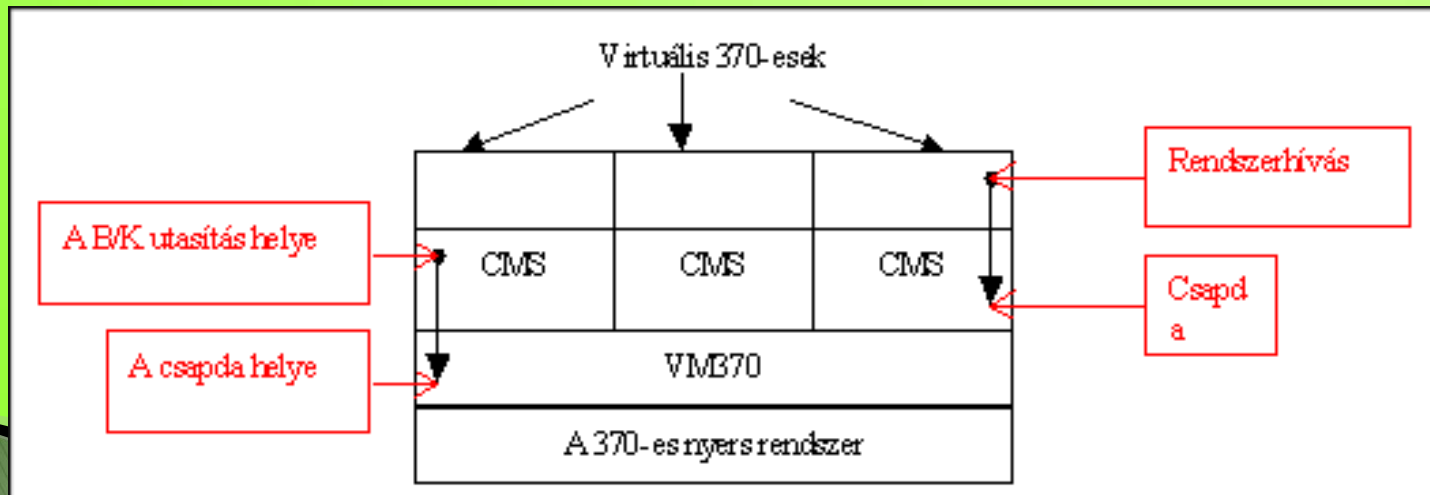
Tipikus rétegrendszer

- ▶ A Multics utód UNIX jellemző réteges, gyűrűs szerkezete.

Virtuális gépek

- ▶ Eredetileg az IBM-től származik az ötlet
- ▶ VM/370 rendszeren valósul meg először
- ▶ Virtuális gép monitor: a hardvert pontosan másolja
- ▶ Ezt tetszőleges példányban képes volt sokszorozni

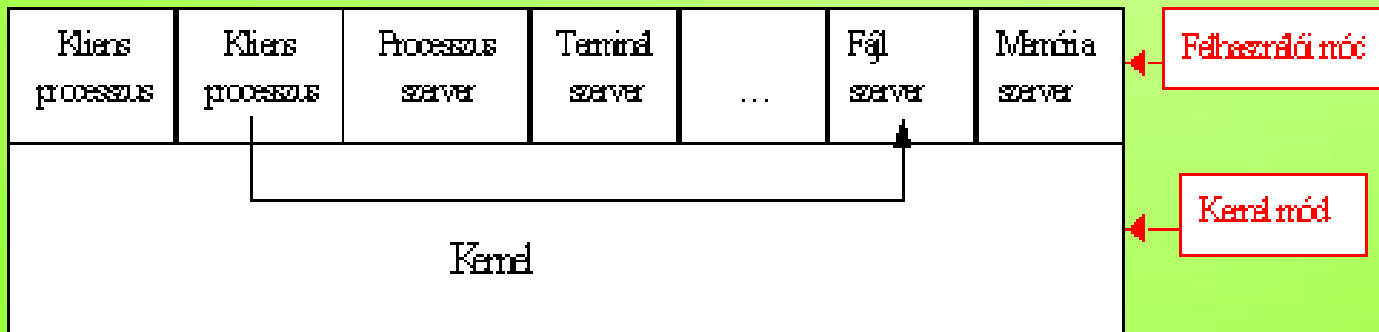

Mai virtuális gépek

- ▶ **VMWare – Unix– Linux platformon**
 - Fut Windows-on is
- ▶ **MS Virtual Server, Virtual PC**
 - Létezik a Pentium utáni processzorokban 8086 virtuális üzemmód.
 - A Windows ebben futtatja a régi DOS programokat
 - Ez nem az igazi virtuális mód!!!
- ▶ **Hyper–V – XEN**
- ▶ **Exokernel: virtuális gép számára az erőforrások biztosítása**
- ▶ **Más rendszerű virtuális gépek:**
 - JVM
 - .NET

Kliens–Szerver modell

- ▶ A vm/370 ötlet továbbfejlesztése
 - Még jobban szét kell választani a feladatokat.
- ▶ Felhasználói program: kliens program
- ▶ Kiszolgáló program: szerver program
- ▶ Mindegyik felhasználói módban fut
- ▶ Egyre kevesebb funkció marad a kernelben

Operációs rendszer elvárások I.

- ▶ **Hatékonyság, a meglévő erőforrásokat a leghatékonyabban továbbítja a felhasználók felé.**
 - Efficiency
- ▶ **Megbízhatóság, a hibátlan működés biztosítása.**
 - Adatok megőrzése
 - Rendelkezésre állás (3–4 kilences...)
 - Megbízhatóság kiterjesztése: hibatűrés
 - Redundáns rendszerek (SW szinten is), Cluster

Operációs rendszer elvárások II.

- ▶ **Biztonság**
 - Külső rendszerekkel szemben
 - Adatbiztonság
- ▶ **Kompatibilitás, hordozhatóság**
 - Két rendszer közti adat, programcsere lehetősége.
 - Szabványok szerepe (POSIX)
- ▶ **Alacsony energia felhasználás**
 - Nem csak mobil gépek esetén.

Operációs rendszer elvárások III.

- ▶ **Rugalmasság, skálázhatóság**
 - Erőforrások rugalmas kiosztása (memória, processzor)
- ▶ **Kezelhetőség**
 - Üzemeltetési, felhasználói szinten
- ▶ **Megvalósítható mindez egyszerre?**
 - A gyártók szerint igen....☺
- ▶ **A félév végén meg fogjuk látni!**

Köszönöm a figyelmet!

zoltan.illes@elte.hu